

Henning Bergenholtz; Ilse Cantell; Ruth Vatvedt Fjeld; Dag Gundersen; Jón Hilmar Jónsson; Bo Svensén: *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997

Da Nordisk forening for leksikografi blev stiftet i 1991, blev det besluttet at forsøge at forstærke leksikografien som videnskab i Norden ved bl.a. at foretage en terminologisk kortlægning af det leksikografiske område. Et af de konkrete resultater, der er kommet ud af dette arbejde er den foreliggende ordbog *Nordisk leksikografisk ordbok* (NLO), der udkom i forsommeren 1997. At der er tale om et "ægte" fællesnordisk projekt kan man bl.a. se af redaktionens sammensætning, idet der har været repræsentanter fra Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Ordbogen er endvidere Skrift nr. 4 i rækken af skrifter udgivet af Nordisk forening for leksikografi i samarbejde med Nordisk sprogsekretariat. Og lad det være sagt med det samme: Ordbogen udgør et væsentligt bidrag til kortlægningen af det leksikografiske fagområde i Norden.

NLO har ifølge sit forord nordiske leksikografer som sin målgruppe, og den intenderer at opfylde tre (eller er det fire?) hovedformål (jf. side 8). Disse formål er **produktion af tekster** på dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk, **reception af tekster** på de samme sprog samt på sprogene engelsk, fransk og tysk, og at give brugerne **viden om fagområdet**. Altså en polyfunktionel ordbog med to stærkt praktisk orienterede formål og et mere didaktisk præget formål. Tæller man ordbogsfunktioner, kommer man til i hvert fald 19 forskellige funktioner (jf. Tarp 1994). Alt dette sætter sit præg på selve ordbogens opbygning og indhold, hvilket er i overensstemmelse med gode leksikografiske principper. Det følgende er en beskrivelse af udvalgte dele af netop ordbogens opbygning og indhold.

På det rammestrukturelle plan finder man både en omhyggeligt struktureret omtækt og en alfabetisk ordnet lemmaliste. Forteksten består af en indholdsfortegnelse, et forord, en faglig indledning, en systematisk klassificering, en brugervejledning og en grafisk brugervejledning. Den faglige indledning er et godt eksempel på ordbogens didaktiske sigte, nemlig at give brugerne en grundlæggende viden om fagområdet leksikografi. Fagindledningen er på 35 sider, og inddelt i nummererede paragraffer, således at der kan henvises fra én paragraf til en anden, og fra de enkelte artikler i lemmalisten til en relevant paragraf i denne indledning. Herudover afsluttes fagindledningen med en kort litteraturoversigt over væsentlige leksikografiske værker udgivet i Norden. Fagligt set er det en god fagindledning, men den kan måske forekomme lidt overvældende for nogle, især hvis man ikke er fortrolig med den mere teoretiske del af fagområdet (og det er jo ikke alle leksikografer der er det). Dette skyldes især, at fagindledningen er meget terminologitung, og indeholder en meget komprimeret gennemgang af et forholdsvist komplekst fagområde. Man

kunne måske også have fortalt brugerne, at alle de termer, der er skrevet med fed skrift i fagindledningen er lemmatiseret i lemmalisten, om ikke andet så for at hjælpe brugerne mest muligt i stedet for at lade brugerne finde ud af det selv. Men der er ingen tvivl om, at denne faglige indledning er en god og relevant del af ordbogen.

En anden komponent af forteksten, der fortjener at blive fremhævet er brugervejledningen (både den grafiske og den tekstuelle). Der er nemlig her tale om en eksemplarisk brugervejledning, som sætter en høj standard inden for netop denne teksttype. Man kan kun håbe, at fremtidens ordbøger udgivet i Norden vil tage ved lære af NLO, da dens brugervejledning indeholder alt det, som en ordbogsbruger kan forlange og forvente af brugervejledningen i en ordbog. Man får her at vide, hvordan hele ordbogen er opbygget, og hvordan de enkelte ordbogskapitler og deres oplysninger er struktureret, ikke bare inden for det enkelte kapitel, men også kapitlerne imellem. For at hjælpe brugeren så meget som muligt, er brugervejledningen bl.a. inddelt i nummererede paragraffer, så der let kan henvises fra én paragraf til en anden. Samtidig får man en indgående skriftlig og en klar og tydelig grafisk fremstilling af, hvorledes en typisk ordbogsartikel er opbygget.

Bagteksten indeholder 8 Termregistre, som indholdsfortegnelsen kalder dem, mens bagteksten nøjes med at kalde dem Registre (jf. side 269). Disse registre er medtaget for at lette brugen af denne fællesnordiske ordbog. Da alle lemmata er skrevet i norsk bokmål, da dette anses for at være det mest forståelige af de nordiske sprog, har man brug for disse alfabetisk ordnede termregistre på de øvrige nordiske sprog, for at lette tilgangen til lemmalisten. For at opfylde receptionsfunktionen på de ovenfor nævnte tre europæiske hovedsprog er der også termregistre for sprogene engelsk, fransk og tysk. På side 269 hedder det: "Alfabetisk rækkefølge blir forklart i ordboksartikelen «kanonisk bokstavrekkefølge», der alle språkernes alfabetrekkefølge er beskrevet." Her lover NLO mere end den kan holde: oplysningerne i artiklen er utilstrækkelige. Med hensyn til dansk og norsk, går ordbogsforfatterne ud fra, at brugerne kender disse sprogs nutidige alfabetrekkefølge, så det fortæller der ikke noget om. Finsk og svensk alfabetrekkefølge er kun nævnt i begrænset udvalg, mens ordbogens forfattere er gået ud fra, at kun de færreste brugere kender alfabetrekkefølgen på færøsk og islandsk, så her får man hele alfabetet. For så vidt angår engelsk, fransk og tysk får man ingen oplysninger om disse sprogs alfabetrekkefølge. Havde man angivet alfabetrekkefølgen for hvert af de 8 sprog på side 269, havde man hjulpet brugerne betydeligt mere, og man havde leveret det man havde lovet. Ikke desto mindre er disse registre med til at lette brugen af NLO, og kunne ikke have været undværet i en ordbog med respekt for sig selv.

Den centrale ordbogsdel, lemmalisten, er på 207 sider, og indeholder ifølge bagsideteksten ca. 1000 lemmata. På det generelle, indledende plan er der ting, der kan nævnes i forbindelse med lemmalisten. Den første er, at lemmalisten er det eneste af ordbogens syv kapitler, der ikke har en overskrift, så her må korrekturlæsningen være smuttet. Den anden ting, der fortjener at blive fremhævet er, at lemmalistens levende kolumnetitel lader noget tilbage at ønske. Både i den faglige indledning og i den relevante ordbogsartikel, får man en god og præcis beskrivelse af, hvordan en levende kolumnetitel skal være. Fx får man her at vide, at på en højreside anføres sidens sidste lemma i sidens øverste højre hjørne. Hvilket vel også er det man som bruger ville forvente. Men i NLO har man af uforklarlige årsager anført højresidernes første lemma, hvilket er et betydeligt irritationsmoment for brugeren, da man hele tiden bliver nødt til at slå op på den efterfølgende venstreside eller lokalisere sidens sidste lemma for at finde ud af hvor langt man er kommet i lemmalisten. Det skal dog nævnes, at kolumnetitlerne indeholder sidernes første lemma skrevet fuldt ud, så man aldrig er i tvivl om, hvad sidens første lemma er, noget som ofte er et problem ved kolumnetitler, der kun består af dele af opslagsord.

Lemmalisten har en alfabetisk makrostruktur, der er ordnet efter det glatalfabetiske princip, og flerordstermer er ordnet efter ord-for-ord-metoden, alt sammen noget man får en klar og tydelig forklaring på i den faglige indledning, brugervejledningen og de dertil hørende artikler. Med hensyn til de enkelte artikler, har man anvendt en standardiseret abstrakt mikrostruktur, således at en typisk artikel indeholder følgende oplysninger udover lemmaet: definition, uddybende forklaring, henvisninger (til synonymer, antonymer og relaterede begreber), kode med henvisning til klassifikationssystemet, henvisning til den faglige indledning, ækvivalenter på de 8 nævnte sprog, og litteraturhenvisninger. Det er dog ikke alle artikler, der indeholder alle disse oplysninger, og der opereres endvidere med henvisningslemmata, der enten henviser til en relevant samleartikel, eller henviser til et defineret synonym. Ifølge bagsideteksten kan man forvente at finde ca. 720 artikler med definitioner mm. NLO intenderer altså at give brugeren både sproglige og encyklopædiske oplysninger, og anser da også sig selv for at være et eksempel på den fagordbogstype, der kaldes *alordbog* (jf. artiklen **alordbok**).

I denne forbindelse er det relevant at se på, hvorledes oplysningerne i lemmalisten harmonerer med de hovedformål, som ordbogen har (jf. ovenfor). Et af hovedformålene er at hjælpe ved produktion af tekster på de nordiske sprog, både tekster produceret på brugerens modersmål og på et fremmedsprog (jf. side 8). Som eksempel på sidstnævnte ordbogsfunktion som NLO skal opfylde, kan nævnes en svensk leksikograf, der skal producere en leksikografisk artikel på islandsk. Her viser det sig, at NLO kan hjælpe den svenske leksikograf med at finde de islandske betegnelser for de ca. 1000 lemmata, der

findes i lemmalisten (bortset fra lemmaet *frase*). Når den svenske leksikograf har fundet de islandske leksikografiske fagtermer, han har brug for, står han så tilbage med spørgsmålet om, hvad alle ordene, der skal stå mellem termerne skal være på islandsk. Her finder han ingen hjælp i NLO, da ordbogen ikke indeholder hverken kollokationer eller fraser som har dertil hørende ækvivalenter. Med andre ord: de sproglige oplysninger i NLO begrænser sig med ganske få undtagelser til ækvivalenter til lemmata. Det ville selvfølgelig have krævet en betydeligt mere omfangsrig ordbog, til optimal opfyldelse af de 5 produktionsfunktioner, som NLO hævder, den kan bruges til. Ikke desto mindre kan den opfylde terminologidelen af produktionsfunktionen, men denne udgør normalt mindre end 50% af en samlet produktionsfunktion. Hvad angår produktionen af tekster på ens modersmål, giver NLO nok den hjælp, de fleste brugere har behov for, men selv inden for et fagsprog på brugerens modersmål, kan man have brug for kollokationer og fraser i ordbogen.

Denne mangel på oplysninger vedrørende produktionsfunktionerne kan undre, når man læser hvad der står i nogle af de relevante artikler. I disse artikler hedder det bl.a.:

produksjon

frambringelse av tekst (på morsmål eller fremmedspråk)

— En ordbok beregnet på produksjon prøver å dekke mest mulig av det sentrale ordforrådet, og syntaktiske egenskaper ved de leksikalske enhetene og andre bruksrestriksjoner. [.....]

kollokasjon

ordforbindelse der betydningen har en klar sammenheng med betydningen av de enkelte delene

[.....] — I resepsjonsordbøker har kollokasjoner en begrenset interesse og da først og fremst som konkretiserende syntagmatisk informasjon i tilknytning til (den semantiske) beskrivelsen av kollokatorene. Derimot står de helt sentralt i produksjonsordbøker, der de i prinsippet bør plasseres under basisordet, da det fungerer som tema overfor brukeren, som slår opp for å hente informasjon om typiske eller treffende kollokatorer. [.....]

syntagmatisk informasjon

informasjon om hvordan leksikalske enheter fungerer sammen med andre leksikalske enheter

[.....] — Syntagmatisk informasjon er spesielt nyttig og inntar også størst plass i produksjonsordbøker, der bruken gjelder fri tekstproduksjon eller oversettelse av tekst fra morsmålet til et fremmedspråk. [.....]

Hvis dette skal tages for pålydende, mangler NLO i hvert fald nogle relevante oplysninger. Nu kunne man selvfølgelig tro, at med sin store vægt på faglige oplysninger (se nedenfor), så er NLO ikke en produktionsordbog. Men her tager man fejl, for i artiklen **resepsjon** hedder det bl.a.:

“Den omvendte bruken, det at man ved hjelp av ordboken frambringer tekst, er produksjon, og ordboken som brukes da, er en produksjonsordbok.”

På baggrund af denne noget unuancerede forklaring, kan man konkludere, at NLO i nogle tilfælde er en produktionsordbog, nemlig når den bliver anvendt til produktion af tekst. Men det kan man vel sige om en hvilken som helst ordbog. Mere konkret fremgår det i øvrigt af bagsideteksten, at NLO er en produktionsordbog. Man kunne i denne forbindelse forestille sig, at der i virkeligheden er tale om en primær funktion, nemlig produktion på modersmålet, og en sekundær, eller måske tertiær, funktion, nemlig produktion på fremmedsproget, men om dette er tilfældet oplyses der ikke om i ordbogen.

For så vidt angår hovedformålet om reception af tekster på de nordiske sprog og de tre europæiske hovedsprog (bagsideteksten siger også, at NLO er en receptionsordbog), er problemstillingen den samme som for produktionsfunktionen. Man får i NLO hjælp med de leksikografiske fagtermer. Det står noget bedre til med hensyn til det sidste af hovedformålene, nemlig at give brugerne viden om fagområdet, for i ca. 3/4 af artiklerne finder man faglige forklaringer (og i næsten lige så mange artikler definitioner), og disse suppleres med oplysningerne i den faglige indledning. Den samlede konklusion må være, at NLO opfylder det sidste af de tre hovedformål på tilfredstillende vis, men på en noget halvhjertet måde forsøger at opfylde produktionsfunktionerne. I de fleste tilfælde opfylder oplysningerne i NLO receptionsfunktionerne, især med hensyn til den terminologiske del, men dette afhænger i høj grad af brugernes generelle og fagspecifikke fremmedsprogskompetence. Når man har en ordbog, der skal opfylde en produktionsfunktion, må man som bruger kunne forvente, at ordbogen nu også giver de oplysninger man har brug for i en given produktionssituation. Når brugeren producerer en tekst på et fremmedsprog, er det i de fleste tilfælde en jævn fordeling af sproglige og encyklopædiske oplysninger, han har brug for, så det er ikke nok at ordbogen kalder sig en alordbog, men den skal også indeholde de oplysninger, der er nødvendige for at kunne opfylde de intenderede funktioner. Man skulle måske have formuleret sig lidt anderledes i beskrivelsen af ordbogens formål og funktioner.

I forbindelse med produktions- og receptionsfunktionerne er ækvivalenterne af betydning, i hvert fald når et for brugeren fremmed sprog er involveret. Ca. 72% af artiklerne indeholder ækvivalenter på alle 8 sprog til lemmata, men i enkelte få tilfælde har det ikke været muligt at angive en ækvivalent på et af

sprogene (det drejer sig primært om finsk og fransk). Når der mangler en ækvivalent skyldes det ifølge brugervejledningen, at der ikke findes en etableret ækvivalent på det pågældende sprog, der modsvarer lemmaets betydning (jf. side 57). Ved en stikprøve af de engelske ækvivalenter, må man sige, at de ser ud til at være dækkende, men i enkelte tilfælde kan man sætte spørgsmålstegn ved den engelske ækvivalent. Fx oversættes termen *delfagsordbog* til *specialised technical dictionary*. Denne oversættelse er i bedste fald unøjagtig, idet den ikke giver nogen indikation af, hvad en delfagsordbog er. En delfagsordbog behandler pr. definition kun en del af et fag, mens en specialised technical dictionary pr. definition behandler specielt udvalgte dele af det faglige univers, og kan således være en flerfagsordbog. En bedre engelsk ækvivalent kan man fx finde i Nielsen 1990 og 1994, og Bergenholtz/Tarp 1995. En forkert engelsk ækvivalent finder man til lemmaet *klyngedanning*. Den engelske ækvivalent er her angivet som *listing*, der også er angivet som ækvivalent til lemmaet *listedanning*. Overbregebet er her lemmagruppering, *grouping*, og der findes to metoder til gruppering af lemmata i niche- og redeartikler, nemlig listedannelse, *listing*, og klyngedannelse, *clustering* (jf. Hausmann/Wiegand 1989, 336 og Nielsen 1994, 191-195). I artiklen **ordliste** for man bl.a. at vide, at "Termen brukes unntaksvis (gjennom påvirkning fra engelsk *word list*) også i betydningen lemmaliste." Da der altså er en terminologisk påvirkning fra engelsk, burde *word list* vel have været angivet som ækvivalent til *lemmaliste*. Hvad kvaliteten af ækvivalenterne på de øvrige sprog angår, overlades til andre at bedømme.

Som allerede nævnt er NLO god til at give brugeren viden om fagområdet. Dette sker primært gennem definitioner og forklaringer i de enkelte artikler, og disse er formuleret på et forståeligt sprog (ikke bare norsk bokmål). Endvidere indeholder artiklerne henvisninger til relevante paragraffer i den faglige indledning, således at brugeren også får præsenteret termen i en større sammenhæng. Ved enkelte artikler kunne man nok ønske sig en større grad af præcisering. Dette gælder ved nogle af de artikler, som behandler almenlingvistiske termer. Ifølge forordet er disse kun medtaget, hvor de har en særlig relevans eller anses for særligt nødvendige, men i enkelte artikler fremgår det ikke hvilken relevans eller nødvendighed der er tale om. For eksempel kan nævnes artiklerne/lemmaerne **begrebsrelasjon**, **betydningsendring**, **falske venner** og **kjernemorfem**. Her ville brugeren have været bedre stillet, hvis han fik at vide hvilken betydning de har for leksikografien, for uden denne oplysning kan man finde bedre og mere udførlige oplysninger i lingvistiske ordbøger. På en mere sekundær måde får brugeren i de fleste artikler oplysninger om det leksikografiske område gennem henvisninger til relevant litteratur. Der henvises både til litteratur, der underbygger og udvider forklaringerne i artiklerne, og i enkelte tilfælde til litteratur, der giver en anden tilgang til et bestemt emne end

den der præsenteres i NLO. Noget der støtter vidensopbygningsfunktionen på en særdeles grundig måde.

Sammenfattende må det konkluderes, at NLO lover mere end den kan holde, men samtidig udgør den et væsentligt bidrag til den leksikografiske forskning i Norden. Der er ingen tvivl om, at der er tale om et godt, gedigent opslagsværk, der trods sine begrænsninger, er særdeles anvendelig til opbygelse og udvidelse af viden inden for leksikografien. Selv om et opslagsværk af NLO's omfang ikke kan dække alle aspekter inden for hele den videnskabelige disciplin, der udgøres af leksikografien, så indeholder den oplysninger om de grundlæggende principper inden for faget. Herudover indeholder den også nyttige henvisninger til anden relevant litteratur, hvor man kan fordybe sig i udvalgte delemler. Ikke mindst da NLO er den første ordbog, der behandler disciplinen leksikografi, er NLO et opslagsværk, som bør indgå i enhver seriøs leksikografis bogsamling.

Referencer

- Bergenholtz, Henning/Tarp, Sven (eds.) (1995): *Manual of Specialised Lexicography: The preparation of specialised dictionaries*. Benjamins Translation Library.
- Hausmann, Franz Josef/Wiegand, Herbert Ernst (1989): "Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries: A Survey", i: F.J. Hausmann/O. Reichmann/H.E. Wiegand/L. Zgusta (eds.): *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie, vol. 1*. Berlin/New York: de Gruyter, 328-360.
- Nielsen, Sandro (1990): "Contrastive Description of Dictionaries Covering LSP Communication. In: *Fachsprache* 3-4, 129-136.
- Nielsen, Sandro (1994): *The Bilingual LSP Dictionary. Principles and Practice for Legal Language*. Tübingen: Narr.
- Tarp, Sven (1994): "Funktionen in Fachwörterbücher". In: Burkhard Schaefer/Henning Bergenholtz (eds.): *Das Fachwörterbuch: Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern*. Tübingen: Narr, 229-246.

Sandro Nielsen